

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 11, Ocak/January 2024, ss. 207-220.

Geliş Tarihi–Received Date: 20.10.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 26.11.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

YUSUF AKÇURA VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

 10.53718/gttad.1383475

 YAŞAR BAYTAL*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde aydın ve entelektüeller arasında var olan statükoyu korumak ve dağılmayı önlemeye yönelik olarak birtakım akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan biri olan Türkçülük, Anadolu'nun homojen nüfus yapısına kavuşmasıyla birlikte giderek güçlenmiş ve daha sonra entelektüel ve siyasi bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Turancılık ise, Türkçülük düşüncesi ile birlikte yoğrularak Türk topluluklarının birliğini savunan ideolojik ve siyasi bir terim olarak yerini almıştır. II. Meşrutiyetten itibaren Türkçülük düşüncesinin diğer akımlara göre giderek güçlenmesinde ve kendisine siyasi bir yer edinmesinde dil ve tarih çalışmalarının önemli bir payı olduğu yadsınamaz. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşlarında aldığı yenilgi ve Türkistan coğrafyasında yaşanan trajik durum, Türkçü tezlerin giderek güçlenmesine neden olmuştur. Daha önceleri Avrupa'da başlamış olan Türk dili ve tarihi üzerine yapılan çalışmalar, Türkçü düşünceye entelektüel bir zemin oluşturmuştur. Böylece Osmanlı'nın resmî ideolojisinden bağımsız olarak gelişen Türkçülük düşüncesi, yayın faaliyetleriyle birlikte kültürel zeminde ele alınmaya ve tartışılmaya başlamıştır.

Türkçülük fikrinin gelişmesinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ideolojisi haline gelmesinde ilk aklı gelen isim hiç kuşkusuz Yusuf Akçura'dır. Çok yönlü bir aydın olan Akçura, bilhassa Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesinde ileri sürdüğü fikirlerden dolayı Pantürkizm'in babası olarak nitelendirilmiştir. Milliyetçiliği ilmi usulle ele alan ve inceleyen Akçura, fikirlerini daha çok Türk tarihine dayandırmış; Orta Asya Türk tarihiyle yakından ilgilenmiştir. Orta Asya Türk tarihinin önemi ve Türk milliyetçiliğinin esasları üzerine yaptığı çalışmaları, Atatürk'ü hayli etkilemiştir. Nitekim tarih bilgisiyle Atatürk'ün takdirini kazanan Akçura, 1931'de Türk Tarih Kurumu başkanlığına getirilmiştir.

Akçura'nın tarihçiliğine gelince; O, daha çok tarih tarih, içindir görüşüne karşı durarak tarihten ders alınması gerektiğini savunmuştur. Tarihi, beşeri bilimlerin kaynağı olarak gören Akçura, çalışmalarında tarih ile sosyolojiyi birlikte kullanmıştır. Akçura, tarih ilminin hayatta kendisinden istifade edilemeyen soyut gerçeklerin öğrenilmesi için değil, toplumun menfaatini temin edecek bilgi, fikir ve hislerin ortaya çıkarılması için önemli olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda milliyetçiliği tarihten öğrenen ve tarihle yapılmasından yana olduğunu beyan eden Akçura, bu düşüncesini eserlerine de yansıtmıştır.

Bu çalışmada, Yusuf Akçura ve tarihçiliği üzerinde durulmuştur. Akçura'nın kısa yaşam öyküsü bu çalışmada ele alınarak düşüncelerinin hangi tesirle gelişip olgunlaştığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Türkçü düşünceye sahip olmasında zamanın koşulları ve yaşamı birlikte ele alınmış, düşüncelerine tesir eden yönler araştırılmıştır. Çok uluslu imparatorluktan tek uluslu devlete geçişte Akçura'nın fikirleri ve olayları ele alış biçimi, bu çalışmada tahlil edilmiştir. Yine bu çalışmada, Akçura'nın tarihi olayları izah ederken kullandığı usul ve metot üzerinde durularak tarih ilmine ve Türk tarihçiliğine getirdiği yenilikler, açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak Akçura ve fikirlerinin Cumhuriyet ideolojisi ve tarihçiliğine etkisi ve Türk Tarih Tezinin oluşmasına katkısı sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Yusuf Akçura, Meşrutiyet, Cumhuriyet, Milliyetçilik, Türkçü Düşünce, Türk Tarihçiliği.

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: ysrbaytal@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-2214-3013.

AN EVALUATION ON YUSUF AKÇURA AND HIS HISTORIOGRAPHY

ABSTRACT

Several movements emerged among intellectuals during the disintegration period of the Ottoman State in order to maintain the existing status quo and to prevent its disintegration. One of these movements, Turkism steadily gained strength with the formation of a homogeneous population structure in Anatolia, and then began to gain an intellectual and political identity. Interwoven with Turkism thought, Turanism, on the other hand, has taken its place as an ideological and political term that defends the unity of Turkish communities. It is undeniable that language and history studies played an important role in the strengthening of the Turkism thought compared to other movements and in its taking on political structure since the Second Constitutional Monarchy. In addition, the defeat of the Ottoman Empire in the Balkan Wars and the tragic situation in the geography of Turkestan led to the steady strengthening of Turkist theses. Studies on Turkish language and history, which had started in Europe before, formed an intellectual ground for Turkist thought. Thus, the idea of Turkism, which developed independently of the official ideology of the Ottoman Empire, began to be discussed on the cultural basis with the advent of publication activities.

The first name that comes to mind in the development of the idea of Turkism and its becoming the founding ideology of the Republic of Turkey is undoubtedly Yusuf Akçura. Akçura, a versatile intellectual, has been described as the father of Pan-Turkism, especially because of the ideas he put forward in his article called Üç Tarz-ı Siyaset (Three Styles of Politics). Akçura, who dealt with and examined nationalism in a scientific way, based his ideas mostly on Turkish history; He was closely interested in Central Asian Turkish history. His studies on the importance of Central Asian Turkish history and the principles of Turkish nationalism greatly influenced Atatürk. As a matter of fact, Akçura, who won the appreciation of Atatürk with his knowledge of history, was appointed to the presidency of the Turkish Historical Society in 1931.

As for the historiography of Akçura, he argued that lessons should be learned from history by opposing the view that history is for history. Seeing history as the source of humanities, Akçura used history and sociology together in his studies. Akçura argued that the science of History is important not for learning the abstract facts that cannot be benefited from in life, but for revealing the knowledge, ideas and feelings that are to the benefit of the society. In this context, Akçura, who learned nationalism from history and declared that he was in favor of being a nationalist based on history, reflected this thought in his works.

This study focuses on Yusuf Akçura and his historiography, dealing with Akçura's short life story and aiming to reveal under which effects his ideas developed and matured. The influence of the time he was in having a Turkist thought was handled in a way that was intertwined with his life story and the factors affecting his thoughts were investigated in the meantime. In this study, Akçura's way of handling ideas and events in the transition from a multinational empire to a single nation state has also been analyzed. Again, this study tries to explain the innovations that Akçura brought to the science of history and Turkish historiography by emphasizing the style and method he used while explaining historical events. Finally, the effect of Akçura and his ideas on the Republican ideology and historiography and his contribution to the formation of the Turkish History Thesis are investigated in this paper.

Keywords: Atatürk, Yusuf Akçura, Constitutional Monarchy, Republic, Nationalism, Turkist Thought, Turkish Historiography.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, I. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim, hem siyasi hem de fikri anlamda gerçekleşmiş olması bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Farklı fikirlerin ortaya çıktığı ve çarpıştığı bu dönemde, Türkçülük düşüncesinin vücut bulması ve kabul görmesi, büyük çaba ve faaliyetlerin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Şüphesiz bu dönemin fikir hayatını derinden etkileyen ve yön veren birtakım zorlayıcı sebeplerin olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Her şeyden önce Balkanlardaki savaşlarda alınan yenilgi ve geri çekiliş süreciyle birlikte Anadolu coğrafyası büyük oranda homojen nüfusa kavuşmuş ve Anadolu, bu yeni nüfus yapısıyla beraber hemhal olması için gereken siyasi ve ideolojik yapılanma sürecine girmiştir. Vatan kavramının henüz yeni anlam kazanmaya başlaması ve devletle eş anlamlı görme fikrinin oluşmaya başlamasıyla birlikte siyasi Türkçülük, güç ve itibar kazanmaya başlamıştır. Bununla bağlantılı olarak Avrupalı Türkologların, 1890'lı yıllardan itibaren Türk dilinin özellikleri ve Türk tarihinin Orta Asya kökeniyle ilgili olarak yapmış oldukları araştırma sonuçları, Osmanlı Türk aydınlarını heyecanlandırmış ve bu konulara olan ilginin giderek artmasına neden olmuştur.¹ Özellikle Macar ve Danimarkalı dilbilimci ve Türkologların,

¹ Avrupa'da Türk dili üzerine araştırmalar yapan önemli dil bilimcilerden biri Davids'dir. O'nun 1832 yılında yazmış olduğu A Grammer of the Turkish Language (Türk Dili Grameri) adlı eseri hayli ses getirmiştir. Bu çalışmasında Davids, Türk dili ve tarihiyle ilgili olarak ele aldığı konuları eski çağlardan başlatarak II. Mahmut dönemine kadar getirmiştir. Fransız Léon Cahun ise; Aral-Hazar bölgesi yer adlarıyla

Türk dili ve tarihi üzerine yapmış oldukları çalışmalar, Osmanlı aydınları üzerindeki tesiri oldukça fazla olmuş ve Osmanlı topraklarında Türkçülük araştırmaları, giderek önem kazanmıştır.²

I. Meşrutiyet döneminden itibaren Türkçülük, daha ziyade kültürel alanda özellikle dil ve tarih alanındaki çalışmalarla ön plana çıkmıştır. Başta Süleyman Paşa, Ali Suavi ve Ahmet Vefik Paşa gibi önemli kişilerin dil ve tarih alanında yapmış oldukları çalışmalarla başlayan Türkçülük faaliyetleri, 1890'lı yıllarda da devam etmiştir.³ Ayrıca İkdam adlı gazetede Veled Çelebi, Necip Asım ve Şemseddin Sami gibi dönemin önemli aydınları, Türk dili ve tarihiyle ilgili neşrettikleri yazılar sayesinde Türk milli kültürünün bilimsel düzeyde izah edilmesinin önü açılmıştır.⁴

Böylece II. Meşrutiyet dönemine kadar alttan alta giderek yaygınlık kazanan Türkçü-milliyetçi çalışmalar ve bununla bağlantılı olarak oluşan siyasi hareketler, 1909 Kanun-ı Esasi tadilatıyla birlikte daha da artmıştır. Türklerin kökenine duyulan ilgiyle birlikte Türkoloji alanındaki çalışmalar, hız kazanmış ve tarih yazma ve araştırma yöntemleri, ulus-devlet zihniyetine uygun bir şekilde yapılmaya başlamıştır. II. Meşrutiyetten itibaren oluşan örgütlenme özgürlüğü sayesinde birtakım cemiyet ve derneklerin açılmasıyla birlikte yeni edebi ve bilimsel çalışmalar, daha yaygın ve kolay şekilde yapılır hale gelmiştir. Özellikle Türkoloji alanında Avrupa'da yapılan çalışmaları yakından takip eden Müslüman-Türk-Tatar kökenli Hüseyinzade Ali, İsmail Gaspıralı, Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi isimler, Türk fikir dünyasının önemli liderleri arasında yerlerini almıştır.⁵ Bu isimler sayesinde Türk milliyetçiliği önemli ölçüde yol kat etmiş ve böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi ideolojisi, tanımlanmaya ve şekil almaya başlamıştır.

Türkçülük fikrinin gelişmesinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ideoloji haline gelmesinde önemli katkıları olan Yusuf Akçura, yapmış olduğu çalışmalarla Türkçülük fikrini ilk defa bir siyaset tarzı olarak benimseyerek bu fikre halkçı bir muhteva katmıştır. Bu bağlamda çağdaşlaşmayı Türk milleti için bir hayat meselesi olarak gören Akçura, millî iktisat fikrinin oluşması, eğitimin modernleştirilmesi, kadın hakları gibi konulara değinerek bu konuların Osmanlı fikir hayatına girmesine öncülük etmiştir.⁶ Ortaya koyduğu düşüncelerle Osmanlı Devlet düzeninin sadece İslam diniyle izah edilemeyeceğini, Osmanlı kurumlarının içerisinde Orta Asya Türklerine ait çeşitli izlerin olduğunu ileri sürerek Türk tarihinin laikleşme sürecini başlatmıştır.⁷

1. Yusuf Akçura'nın Hayatı ve Fikir Dünyasına Dair

Türk dünyasında siyasi Türkçülük yanında ilmi Türkçülük fikrinin oluşmasında ve yaygınlaşmasında önemli rolü olan Yusuf Akçura, Kazan Türk (Tatar) kökenine mensuptur. Akçura'nın doğum tarihiyle ilgili birtakım farklı görüşler mevcuttur. Akçura, Türk Yılı dergisinde doğum tarihini 1876 olarak göstermişse de doğum tarihini 1872 veya 1879 yılı olarak gösterenler de mevcuttur. Fakat 1876 yılı, genel olarak kabul görmüştür. Akçura'nın doğum yeriyle ilgili herhangi bir görüş farklılığı mevcut değildir. Akçura, İdil (Volga) Nehri üzerinde bulunan Simbir (Rus dilinde: Simbirsk, bugünkü adıyla Ul'yanovsk) şehrinde bir fabrikatör ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.⁸ Akçura'nın babasının ismi Hasan Akçurin, annesinininki ise Bibi Kamer Banu'dur. Akçura'nın, Altın Orda Devletine kadar uzanan eski bir aileye mensup olduğuna dair birtakım bilgiler mevcuttur. Soyunun ise, Abdullah Han'ın oğlu Mehmed Şah'ın torunu olan Hacı Timur Bulat'a kadar dayandırıldığı bilinmektedir.⁹ Akçura, babasını henüz 2 yaşında iken 1878 yılında kaybetmiştir. İlk okuma yazmayı Lahovka adındaki şehirde bir Tatar Mahallesinde imam ve aynı zamanda ilk mektep muallimi olarak

Fransa'nın bazı bölgelerindeki yer adlarının isim benzerliği üzerinde durmuştur. Bu konudaki düşüncelerini, Fransa'da Ari Dillere Tekaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turani Menşei adıyla vermiş olduğu konferansında detaylı bir şekilde açıklamıştır. Léon Cahun, *Fransa'da Ari Dillere Tekaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turani Menşei*, çev. Ruşen Eşref, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1930, s. 7-19; François Georgen, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 28-29; Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 129.

² Danimarka kökenli dilbilimci ve önemli bir Türkolog olan Vilhelm Thomsen'in 1893 yılında yaptığı araştırmalar, Türkoloji alanında yeni bir çığır açmıştır. Thomsen'in, Orhun ve Yenisey Irmaqları kıyısında yer alan yazıtları çözerek bunları Türklere atfetmiş olması, Osmanlı aydınlarını, Türkçülük araştırmalarına yöneltmiştir. A. Azmi Bilgin, "Thomsen Vilhelm (1842-1927)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2012, s. 85; Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Tezine*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 23.

³ Kemal Beydilli, "Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2010, s. 89-92; Ömer Faruk Akün, "Ahmet Vefik Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1989, s. 147-151; Abdullah Uçman, "Ali Suavi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1989, s. 445-448.

⁴ Abdullah Uçman, "Şemseddin Sâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2010, s. 521.

⁵ Copeaux, *age*, s. 23-24.

⁶ Gürhan Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2010, s. 11, 20.

⁷ Halil Berktaş, "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", *Toplum ve Bilim*, S. 54-55, Yaz-Güz 1991, s. 26; Copeaux, *age*, s. 27.

⁸ Nadir Devlet, "Yusuf Akçura'nın Hayatı (1876-1935)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Yıl: 1986'dan Ayrı Basım, İstanbul 1987, s. 89; Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası, Ankara 1987, s. 9.

⁹ Hamit Zübeyr Koşay, "Yusuf Akçura", *Belleten*, C. 41, S. 162, s. 390.

görev yapan Abdülmecid Efendi'den öğrenen Akçura, annesiyle birlikte 1883 yılında İstanbul'a gelerek Nuruosmaniye semtine yerleşmiştir. Burada Mahmutpaşa Camii yakınındaki bir ilkokula kaydedilmiştir.¹⁰

1885 yılında Akçura'nın annesi, Dağıstan kökenli ve aynı zamanda Şeyh Şamil'in de uzaktan akrabası olan Osman Bey ile ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilik, Akçura'nın çocukluk ruhunda önemli tesir bırakmıştır. Öyle ki Akçura, eğitim hayatının başlangıç döneminde üvey babasının yönlendirmesinden bahsederek bunun kendisi açısından derin tesir bıraktığını açıklar. Bu yönlendirmeden biri, Akçura'nın okula kaydedilmesi sırasında yaşanmıştır. Akçura, üvey babası Osman Bey'in etkisiyle yaşadıkları semtin yakınında bulunan Fatih Askeri Rüştiyesine kaydedilmediğini; bu okulun yerine Kocamustafa Paşa Askerî Rüştiyesine devam etmek zorunda kaldığını belirtir. İlk başlarda üvey babasının bu davranışından rahatsızlık duyan Akçura, daha sonraları bu düşüncesinden vazgeçmiş, kendisine esas olarak dini bilgi ve millî terbiyenin Dağıstanlı Osman Bey tarafından verildiğini yaptığı konuşmalarda birçok kez dile getirmiştir. Akçura'nın kaydolduğu okulda sadece Türkler değil, aynı zamanda Arnavut, Arap, Rum gibi farklı milletlere mensup çocuklar da öğrenim görmekteydi. Okulun bu kozmopolit yapısı, Akçura'nın fikir dünyasına önemli ölçüde tesir etmiştir.¹¹

1892 yılında Harbiye'ye kabul edilen Yusuf Akçura, burada Jön Türk hareketiyle ilişkilendirilmiştir. Akçura'nın Jön Türklerle herhangi bir ilgisi olmamakla birlikte yayınladığı bir makalede Hürriyet ve Terakki sözleri sebebiyle tutuklanarak Harp divanında 45 gün "Pranga bend"liğine mahkûm edilmiştir. Fakat Mekteb-i Harbiye Nazırı Rıza Paşa, çalışkanlığıyla bilinen Akçura'ya birtakım öğütler vererek tahsiline devam etmesine imkân tanımıştır.¹² 1896 yılında Harbiye'den mezun olduktan kısa süre sonra tekrar tevkif edilmiştir. Bu sefer tutukluluğu uzun sürmüş ve Akçura, Fizan'a sürgüne yollanmak üzere Trablusgarp bölgesine gönderilmiştir. Fakat daha sonraki süreçte Akçura, serbest kalmış ve rütbesi iade edilmiştir. Bir süreliğine Erkân-ı Harbiye Kalemî'nde görev yapsa da tahsilini Avrupa'da devam etmenin yollarını aramıştır. 1899 yılında önce Tunus'a daha sonra ise, Paris'e gitmiş ve burada Ecole Libre des Sciences Politiques'e kaydolmuştur. Paris'te bulunduğu sırada ilk temasa geçtiği kişilerden biri, Doktor Şerafeddin Mağmûmî olmuştur. Mağmûmî'nin milliyetçilik konusundaki düşünceleri, Akçura'yı hayli etkilemiştir. Yine Sadri Maksudi (Aksal) ile Jön Türklerin önemli simalarından biri olarak bilinen Ahmed Rıza ile tanışarak burada çıkarılan Şûrâ-yı Ümmet adlı gazetede birtakım yazılar yayınlamıştır. Akçura, bir taraftan da Paris Siyasî İlimler Okuluna devam etmiş ve burada, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatları Tarihi Üzerine Bir Deneme (Essai sur l'histoire des Institution de l'Empire Ottoman)" adlı tezini üçüncülük derecesi olarak tamamlamıştır.¹³

Akçura, 1903 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Kazan'a geri dönmüştür. Burada "Üç Tarz-ı Siyâset" adında bir makale yazmış ve yayınlanması için 1904 yılında Kahire'deki Genç Türklerin kontrolündeki bir gazeteye göndermiştir. Bu makale, Nisan-Mayıs 1904 tarihinde Kahire'de yayınlanmış ve o dönem, hayli ses getirmiştir. Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalenin yayınlanmasından kısa süre sonra bazı kesimler, bu makaleyi 1848 "Komünist Manifestosu"na benzetmişlerdir. Bu kesimlere göre; Komünist Manifesto belli kesimler üzerinde nasıl etki bırakmışsa bu makale de Türkçüler üzerinde aynı ölçüde etki bırakmıştır. Döneminde hayli dikkat çeken "Üç Tarz-ı Siyâset" ile Akçura, Osmanlılık fikrinin artık iflas ettiğini açıklayarak Osmanlı Devleti'nin kurtulması için tek çarenin Türk birliği veyahut Panturanizm olduğunu savunmuştur.¹⁴

Akçura, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği tarihe kadar Kazan'da bulunarak Rusya'daki Türklerin siyasi faaliyetlerine destek olmuştur. Bunun yanında kültürel olarak yayınladığı yazılarla fikrî açıdan da buradaki Türklere önemli ölçüde destekte bulunmuştur. Evvla akraba ve yakın çevresindeki gençlerin aydınlanması için, sonra ise Kazan'daki zengin ailelerin genç çocuklarını aydınlatmak ve teşkilatlı bir hale getirmek amacıyla uğraş vermiştir. Bu bağlamda eğitim ve kültür çalışmaları ağırlıklı olmak üzere birtakım faaliyetlere öncülük eden Akçura, Kazan gençliğini aydınlatmak amacıyla dönemin önemli medreselerinden biri olan Medrese-i Muhammediye'de siyaset dersleri yanında tarih, coğrafya ve Osmanlı-Türk edebiyatı gibi dersler vermiştir.¹⁵ Bu eğitim ve öğretim faaliyetleri yanında kültürel alanda yaptığı çalışmalarla adından söz ettiren Akçura, 1906 yılında Ulûm ve Tarih adlı eser yayınlamıştır. Bunun yanı sıra Kazan Muhbiri adlı gazetenin çıkmasını sağlayarak aynı gazetenin yazı heyeti başkanlığını yürütmüştür. Bu faaliyetiyle Akçura, ilk defa Kuzey Türkçesiyle yayın yapan bir gazetenin çıkmasına öncülük etmiştir. Bu sayede Akçura, Türkçülük düşüncesinin gelişmesi yönünde önemli bir adımı da atmış oldu. Rusya'daki "Cedidçiler" içerisinde de yer alan Akçura, İsmail

¹⁰ Temir, *age*, s. 9-11.

¹¹ Yusuf Akçura, *Hatıralarım*, haz. Erdoğan Mura, Hece Yayınları, 2. Basım, Ankara 2012, s. 13; Devlet, *agm.*, s. 90-91; Temir, *age*, s. 12.

¹² Koşay, *qgm*, s. 392-393.

¹³ Akçura, *Hatıralarım*, s. 13; Devlet, *agm*, s. 93-94.

¹⁴ Yusuf Akçura, 1904 yılında Kahire'de bir Türk gazetesinin 24. ve 34. Sayılarında yayınladığı "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı yazı dizisini, 1912 yılında İstanbul'da bir kitap olarak bastırmıştır. Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 32; Devlet, *agm*, s. 94-95.

¹⁵ Zaten Kuzey Türklüğü bölgesi, Şahâbeddin Mercânî ve İsmail Gaspıralı Bey gibi önemli milliyetçilerin ve onların yetiştirdikleri öğrencilerin dil ve kültür alanındaki çalışmalarıyla milliyetçi, Türkçü veya Pan-Türkist bir zemine kavuşmuş durumdaydı. Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri-1928 Yılı Yazıları*, haz. Nejat Sefercioğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1981, s. 151; Nuri Yüce, "Akçura Yusuf (1876-1935)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1989, s. 228.

YUSUF AKÇURA VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Gaspıralı, Topçubaşı Abdürreşid, Kadı İbrahimof ve Ali Nurdan Bey gibi önemli isimlerle 1905 İhtilali sürecinde “Rusya Müslümanları İttifakı” adında bir fırkanın kuruluşunda ve faaliyetlerinde görev almıştır. Bu bağlamda fırkanın merkez idâre azalığı ve Umumi Kâtipliğine seçilen Akçura, Türklerin politik namzet kazanmasına yönelik olarak Rus Parlamentosu Duma’da etkili olmak için Nisan 1906 tarihinden itibaren seçim hazırlıklarına başlamıştır.¹⁶ Seçim çalışmalarının başlamasıyla birlikte Rus hükümeti, Akçura’nın Türkçülük faaliyetlerini yakın takibe almıştır. 8 Mart 1906 tarihinde Akçura’nın evine bir baskın düzenleyen hükümet yetkilileri, onun tutuklanmasını sağlayarak kırk gün hapiste yatmasına sebep olmuştur. Akçura, ertesi yıl hapishane günlerindeki hatıralarını Mevkufiyet Hatıraları adıyla yayınlamıştır. Kırım’da yayın faaliyetini sürdüren Tercüman adlı bir gazetede görev alan Akçura, burada Üç Haziran Vak’a-i Müessifesi adındaki eserini yayınlamıştır. Bu eserden dolayı Akçura, bir süre takibata maruz kalmıştır. Bütün bu olaylar üzerine Akçura, II. Meşrutiyet’ten hemen sonra İstanbul’a gelmiştir. Kısa süre sonra Almanya ve oradan Rusya’ya geçen Akçura, buradaki işlerinin istediği gibi gitmemesi üzerine tekrar İstanbul’a dönmüştür.¹⁷

Yusuf Akçura, II. Meşrutiyet’in ilanından itibaren İstanbul’da bulunduğu sırada Türkçülükle ilgili çalışmalarda ve derneklerde aktif olarak yer almıştır. Bu bağlamda kültürel Türkçülük yapmak maksadıyla Osmanlı Devleti’ndeki ilk milliyetçi kuruluş olarak bilinen Türk Derneği’nin kurulmasını sağlamıştır. 1909-1910 yılları arasında bu derneğin yayın organı henüz faaliyette olmadığından dolayı Akçura, yazılarını daha çok Sırat-ı Müstakim adındaki bir dergide yayınlamıştır. 18 Ağustos 1911 tarihinde dönemin önemli simalarından Ahmed Ağaoglu, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Mehmed Emin (Yurdakul), Doktor Akil Muhtar ve Hüseyinzâde Ali ile birlikte Türk Yurdu adındaki derneğin kurucuları arasında yer almıştır. Bu derneğin yayın organı olan Türk Yurdu’nun yayın hayatına başlamasıyla birlikte Akçura, buradaki çalışmalarıyla dikkatleri üzerine toplamıştır. Devlet idaresinin demokrasiye, daha doğrusu halk iradesine dayalı olarak kurulmasına taraftar olan Akçura, bu dönemdeki yazılarında istibdat ve tahakkümün karşısında durmuştur. Bu konudaki düşüncelerini, ilk sayısı 1913 yılı Nisan ayında yayınlanan Türkçülerin çıkardığı Halka Doğru adlı dergide “Halka” adlı yazı dizisinde neşretmiştir. Bu süre zarfında başta öğretmenlik olmak üzere birçok görevde bulunmuştur. Farklı görevlerde bulunmanın yanı sıra Akçura, 1916’da “Rusya Mahkûmu Müslüman Türk Tatarların Hukukunu Müdafaa Cemiyeti (Komitesi)” adında önemli bir siyasi teşkilatın da temelini atmıştır. Bu Cemiyet veya Komite içerisinde Yusuf Akçura gibi Kazan Türklerinden olan Kadı Abdürreşid İbrahim, Azerbaycan Türklerinden Ali Hüseyinzâde, Ahmed Ağaoglu, Kırım Türklerinden olan Mehmed Esâd Çelebizâde, Buhârâlı Mukimeddin Beycan gibi önemli kişiler de yer almıştır.¹⁸

1917-1919 yılları arasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin (Kızılay) bir üyesi olarak Rusya ve Batı Avrupa’da bulunan Akçura, 1919 yılında Osmanlı Devleti’nin işgale uğramasıyla birlikte ülkeye geri dönmüştür. Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin bir temsilcisi olarak Rusya’da bulunduğu sırada buradaki Türk esirlerle görüşmek ve onları kurtarmak maksadıyla birtakım çalışmalar yürütmüştür. Bu süreçte İstanbul’da İngilizler tarafından tutuklanan ve hapsedilen Akçura, bir süre sonra serbest kalmıştır. Hapisten çıktıktan kısa süre sonra 1920 yılında, Selma adında bir hanımla evlenmiş ve ardından İstiklal Mücadelesinin merkezi olan Ankara’ya gelmiştir. Büyük Kurtuluş Mücadelesinde Ankara’da bulunan Akçura, bir süre Kazım Karabekir Paşa’nın yanında yüzbaşı rütbesiyle görev yapmıştır. Daha sonra Hariciye Vekâletinde, Umum Müdürlük görevinde bulunmuştur.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın arzusuyla İstanbul milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine giren Akçura, daha sonra Kars milletvekili olarak Meclisteki görevine uzun süre devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Ankara’da iken akademik hocalık görevine Serbest Halk Dersleri kursunda yer alarak başlayan Akçura, 1925 yılında Ankara’da açılan Hukuk Mektebinde siyasi tarih dersleri vererek bu göreve devam etmiştir.²⁰ 14 Nisan 1931 tarihinde Atatürk’ün büyük önem verdiği Türk Tarih Kurumunun kuruluşunda Akçura da yer almış ve 1932 yılında bu kurumun başkanlığına getirilmiştir. Ancak damar sertliği hastalığı sebebiyle sağlığı için kendi isteğiyle İstanbul’a gitmiştir. Burada 1933 yılında yeniden yapılandırılmakta olan İstanbul Üniversitesi bünyesinde yer alan yakınçağ kürsüsünde siyasi tarih profesörü olarak ders vermiştir. Bu sırada Türk Tarih Kurumu Başkanlığı vazifesini yürüten Yusuf Akçura’nın sağlığı 1934 yılında tamamen bozulmuştur. Doktorların istirahat önerisine rağmen Akçura, çalışmaktan hiçbir şekilde vazgeçmemiştir. 11 Mart 1935 tarihinde Kars milletvekili olarak görev yaparken İstanbul’da kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir. Ömrünü çalışmaya ve Türkçülük düşüncesine adanmış olan Akçura’nın naaşı, Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir.²¹

Türkçülük fikrinin oluşmasına liderlik eden Yusuf Akçura’nın düşünce yapısının şekil almasında yakın çevresi ve yetiştiği muhitin önemli etkisi olduğu bilinmektedir. Gençlik yıllarında özellikle amcası İbrahim Bey’den hayli etkilenen Akçura, amcasının geniş çevresi yanında zengin kütüphanesinden de faydalanmıştır.

¹⁶ Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s. 151-152; Devlet, *agm*, s. 97.

¹⁷ Yüce, *agm*, s. 228.

¹⁸ Devlet, *agm*, s.98-100.

¹⁹ Akçura, *Hatıralarım*, s. 14-15; Devlet, *agm*, s. 101; Koşay, *agm*, s. 397.

²⁰ Temir, *age*, s. 64.

²¹ Devlet, *agm*, s. 14-15.

Eğitim hayatı yıllarında okumuş olduğu Türk kültürü ve tarihiyle ilgili eserlerden edindiği bilgiler yanında, Avrupa'da bulunduğu sırada edinmiş olduğu bilgiler, siyasi ve fikri anlamda Türkçülük düşüncesinin oluşmasında ve bu fikri benimsemesinde önemli rol oynamıştır.²² Bu bağlamda şuurlu Türkçülük düşüncesine Harbiye Mektebinde eğitim görürken kavuşan Akçura, Yunan Harbi öncesinde Türklüğe ait risâle ve makaleler yayınlayan Veled Çelebi, Necip Âsım ve Bursalı Tahir gibi önemli kişilerden faydalanmıştır.²³ Yine Harbiye yıllarında Batılı pozitivistlere özellikle Sosyal Darwinistlere ilgi duymuş olan Akçura, bunlarla ilgili çeşitli eserler okumuştur. Daha sonra Paris'te Siyasî İlimler Mektebinde eğitimini sürdürürken hocalarından Funck Brentano, Albert Sorel ve Emile Boutmy'nin milliyetçilik, tarih ve halk psikolojisine ağırlık veren görüşleri yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bunlardan Albert Sorel, yüzyılımızın tarihindeki ana faktörün milletler olduğuna dair görüşleri, Akçura'yı hayli etkilemiş ve milliyetçilik düşüncesinin şekil almasında önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra Rus "Narodniçestvo" yani Halkseverlik akımının etkisinde de kalmıştır. Fakat gençlik döneminde Nasirî, Barudî, Mercanî ve eniştesi olan İsmail Gaspıralı gibi Rusya'daki Türkçülerin eserlerini okumuş olan Akçura'yı fikri yönden en kuvvetli tesir bırakanın Paris'te görüştüğü Genç Türklerden Dr. Şerafeddin Mağmûmî olduğu bilinmektedir. Mağmûmî'nin "Türk milliyetperliğinden gayri hiçbir salim fikir bulunmadığı"na dair telkinleri, Akçura'yı hayli etkilemiş ve Türkçülük fikrinin olgunlaşmasına vesile olmuştur.²⁴

Akçura'nın fikir dünyasını etkileyenler arasında yer alan İsmail Gaspıralı'dan da burada bahsetmek gerekir. Birçok konuda Gaspıralı ile fikirleri kesişen Akçura, özellikle fikri sahada İslam dünyası ile birlikte Türklük dünyasını ilerletmenin yollarını arama noktasında birleşmiştir. Türk birliğini sağlama noktasında, siyasal alana eğilmekten çok kültürel alanda mücadele yürütmenin daha etkili olacağına dair inancı, İsmail Gaspıralı'dan etkilenmenin bir sonucuydu. Yine Akçura'nın toplumsal ilerleme sürecinde kadının yeri ve önemi konusundaki fikirleri, büyük oranda Gaspıralı'dan etkilenerek şekil almıştır.²⁵

Yusuf Akçura'nın Türkçülük hakkındaki fikirleri, yaşadığı çevre ve şartların da etkisiyle farklılık göstermektedir. Bu bağlamda gençlik çağının ilk yıllarında Rusya'daki Türkler arasında yaşadığı dönemde Akçura'nın Türkçülük fikirleri, daha çok hissi bir yapı gösterirken daha sonraki süreçte Paris'te okurken arkadaşları ve hocalarının da tesiriyle fikirleri gelişip olgunlaşmış ve asıl hüviyetine burada kavuşmuştur. Elde ettiği düşünce birikimi, Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesine de yansımıştır. Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset ve daha sonra yazdığı eserleri nedeniyle, Pantürkizm'in kurucu babası olarak nitelendirilmiştir.²⁶ Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset adlı çalışmasında sıklıkla kullandığı ırk kelimesini yeni bir siyasal önermeyle, daha doğrusu siyasal bir Türk milliyetini ifade ederek açıklamaya çalışmıştır. Fakat Akçura, bu açıklamayı yaparken Türk milliyetini yalnızca ırk temeline dayandırmak gibi bir düşüncesi olmamıştır. Akçura, burada ırkları, dilleri, gelenekleri ve hatta ekseriyetinin ortak dinleri aynı olan Türklerin birlik olmasından bahsetmiştir. Irk kavramını ise, önemli ölçüde ortak bir kültüre sahip olmanın yanında aynı siyasal otorite altında birleşmesi gerekmeyen halk veyahut insan topluluğu olarak tanımlanan budun kavramıyla açıklamak istemiştir.²⁷

Yusuf Akçura, Avrupa'da ortaya çıkan fikir akımlarını ele alarak incelerken önce millet ve milliyet düşüncesinden hareket etmiştir. Buna göre; dillerin yapısı, tarihi gelişimi ve birbirleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi sonucu, kavimlerin hayat ve kültür yapılarına dair çalışmaların ortaya çıkmasına ve ardından milliyet düşüncesinin doğuşuna neden olmuştur. Akçura'nın ileri sürmüş olduğu bu fikre göre; dil ve tarih araştırmaları, milliyet düşüncesinin doğmasına büyük oranda tesir etmiştir. Irk manasına gelen kavram ise, 19. yüzyıldan sonra siyasi ve kültürel öz niteliğine kavuşmuştur. Bu fikirden yola çıkarak milli hâkimiyet ile devlet telakkisinin gelişmesinde, hâkimiyetin kaynağının millet oluşu düşüncesi yatmaktadır.²⁸

Akçura, Pantürkizm'in manifestosu olarak görülen Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde Osmanlılık, Panislamizm ve Pantürkizm akımlarının getireceği faydaları sıralamış ve Osmanlı Devleti'nde uygulanabilirliği konusunu karşılaştırmalı şekilde izah etmeye çalışmıştır. Bu akımların ne gibi sonuçlar doğuracağını tartışan Akçura, daha önceki Türk devletlerinde görülmemiş "ırk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirmek" düşüncesini tartışmaya açmıştır.²⁹ Bu fikrin ilmî tartışmadan öteye geçmediğini savunan Akçura, Türkçülük düşüncesinin siyasi olarak ele alınmasının önemine değinmiştir. Akçura, yaptığı bir açıklamada;

²² Yüce, *agm*, s. 228.

²³ Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s. 136.

²⁴ Ercümen Kuran, "Yusuf Akçura'nın Tarihiçiliği", *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu 11-12 Mart 1985*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, s. 46; Devlet, *agm*, s. 93.

²⁵ Georgen, *age*, s. 26-27.

²⁶ Yüce, *agm*, s. 228.

²⁷ Georgen, *age*, s. 40.

²⁸ Milliyetçilik düşüncesi Avrupa kökenli bir akım olduğuna göre, Avrupa ile yakın ilişkileri olan Türk kavimlerinin bu fikirle tanışmış olmaları erken döneme rastlar. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonlarına doğru milliyet fikri, Batı Türkleri ile Kırım Türkleri ve Kuzey Türklerinin İdil havzasında yaşayanlar ile Kafkasya bölgesinde oturan Azerî Türkleri arasında ortaya çıkarak yayıldığı bilinmektedir. Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s. 5; Mehmet Eröz, "Yusuf Akçura'nın Sosyal ve İktisadi Görüşleri", *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu (11-12 Mart 1985)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, s. 52.

²⁹ Çınar, *age*, s. 32.

YUSUF AKÇURA VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türklük siyasetinin, İslam siyasetinde olduğu gibi umumi olmasından kaynaklı olarak Osmanlı ülkesi dışında yaşayan Türklerin de bu düşünce içerisinde yer alıp almadığı konusunda her hangi bir bilgisinin olmadığını dile getirmiştir. Bununla birlikte Türklük siyasetinin tespiti hususunda dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Türklerin hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.³⁰

Akçura, Pantürkizm'in Türklük için neler getireceğine dair fikirlerini açıklarken dönemin şartları ile gelişmelerini birlikte ele alarak değerlendirmiştir. Üç Tarz-ı Siyasette belirttiği şu ifadeler, Pantürkizm'in oluşması için artık uygun bir ortamın var olduğunu göstermektedir: "...*Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar âlemi arasında bir Türklük cihani husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya'nın sarılar âleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktır*".³¹

Burada Akçura, Japonların Rus-Japon savaşında kazanmış oldukları ilk başarılarına dair bir imada bulunmuştur. Zira Japonlar, Port-Arthur'daki Rus filosuna saldırısı, 8 Şubat 1904 tarihinde gerçekleşmiş ve Akçura, bu tarihten birkaç hafta sonra Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesini yayınlamıştır. Burada Akçura, Pantürkizm'in Türklük için taşıdığı önem konusuna değinirken dönemin gelişmelerini birlikte değerlendirmiş olduğu açıktır. Akçura'nın burada Japonya'nın 1894-1895'te Çin'e karşı kazandığı zafer sonrasında Asya'daki yayılmasını ve Avrupalı büyük bir güce karşı saldırısını birlikte ele almış olması hayli dikkat çekicidir.³²

Akçura'nın, Üç Tarz-ı Siyaset ismiyle yayınladığı makalesinde bahsettiği konulardan biri de Türk milliyetçiliği fikri ile İslamiyet arasındaki ilişki idi.³³ Akçura, bu konudaki düşüncelerini belirtirken şu ifadelere yer vermiştir:

"İslam dini Türk milletinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. İslâm Türklüğün ittihadında son zamanlarda Hıristiyanlıkta olduğu gibi içinde milliyetin tehadüsünü kabul edecek vecihle tahavvül eylemelidir. Bu tahavvül ise hemen hemen mecburidir de. Zamanımız tarihinde görülen cereyan-ı umumî ırklardadır... Binaenaleyh, edyan ancak ırklarla birleşerek, ırklara muavin ve hâdim olarak ehemmiyet-i siyasiye ve içtimaiyesini muhafaza edebiliyor."³⁴

Akçura'ya göre, birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslümanlardan oluşmaktaydı ve bu yüzden İslam dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur teşkil etmekteydi. Akçura, bu düşüncesinin gerekçesini şu şekilde açıklamaktaydı:

"...Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalplerin hâdi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak halik ile mahlûk arasındaki vicdanî rabita haline geçiyor. Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hattâ hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar."³⁵

Akçura'nın fikirleriyle olgunlaşan bu yaklaşım tarzı neticesinde, Türk milliyetçilerinin aidiyet ve kimlik vurgusunu daha belirgin şekilde ifade edilmesinde kullandıkları milliyetçilik hususu, İslam düşüncesine yeni bir canlılık kazandırmıştır. Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde bu durumu açıkça görmek mümkündür. Buna paralel olarak Akçura, Müslüman ülkelerde milliyetçiliğin giderek canlılık kazanmasını değerlendirirken milliyetçi düşüncenin İslam dinini zayıflatmaktan ziyade giderek güçlendireceği konusunu ön plana çıkarmıştır. Böylece Akçura, İslamiyet'in birlik ve dayanışmadan doğan gücünü çözümlenmiş ve o günün şartlarında milliyetçiliğin gelişmesine önemli katkı sağlayacağını savunmuştur.³⁶

Akçura'nın 1910'lu yıllarda ortaya attığı diğer bir konu ise, Panturanizm ile Pantürkizm arasındaki ilişkinin ne olduğu konusuydu. Akçura, bununla ilgili olarak Türk topluluklarının etnik birliğini tanımlamak maksadıyla "Turanî" terimini kullanmayı daha uygun görmüştür.³⁷ Tevhid-i Etrak, yani Türk birliği siyasetinin çok faydaları olacağını düşünen Akçura, Osmanlı Devleti'ndeki Türklerin hem dini yönden hem de ırkî açıdan aralarında pek sıkı bir bağ bulunduğunu çeşitli yazı ve konuşmalarında dile getirmiştir. Bundan dolayı, kendileri Türk olmadığı halde belirli ölçüde Türkleşmiş diğer Müslüman unsurların da Türklüğü özümseyeceğini ve bu sayede ulusal kimliğin inşa edileceğini savunmuştur.³⁸ Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesinde de bu konuya değinen ve Türk birliği siyasetinin faydalarını sıralayan Akçura'nın asıl üzerinde durduğu husus ise; ırkları, dilleri, âdetleri ve hatta çoğunluğunun dinleri dahi bir olan Asya kıtasında yaşayan Türkler ile Avrupa'nın doğusuna kadar yayılmış olan Türklerin birleşmesine yönelik ileri sürdüğü fikirlerdir. Akçura'ya göre; büyük bir siyasi milliyetin teşekkülü halinde Türkler, hem diğer büyük milliyetler arasındaki varlığını daha iyi koruyabilecekler

³⁰ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 24.

³¹ Akçura, *age*, s. 33-34.

³² Georgen, *age*, s. 42.

³³ Georgen, *age*, s. 42-43.

³⁴ Temir, *age*, s. 32-33.

³⁵ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 34-35.

³⁶ Georgen, *age*, s. 43.

³⁷ Turanî veya Turancılık kavramı, siyasi ve ideolojik bir terim olarak Macar siyasi kimliğini kuşatan Pancermenizm ve Panislavizm akımlarına bir tepkinin sonucu olarak Macaristan'da ortaya çıkmıştır. Daha sonra sonraları ise bu kavram, Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin ve Tekin Alp gibi önemli Türk milliyetçileri sayesinde yayılmıştır. Georgen, *age*, s. 45.

³⁸ Temir, *age*, s. 33.

hem de bu büyük topluluk içerisinde Türk toplumlarının en güçlüsü ve aynı zamanda en medenileşmiş olan Osmanlı Devleti'nin, dünya siyaset sahnesindeki rolü ve gücü önemli ölçüde artmış olacaktır.³⁹ Bütün bunlardan yola çıkarak Akçura'nın, 1908 ile 1918 yılları arasında Türkiye'de bulunduğu dönemlerde Osmanlı topraklarında yaşayan milletlerin durumunu iyi tahlil ederek birtakım çözüm önerileri sunmuş olması oldukça değerlidir.

Yusuf Akçura'nın düşüncesinde Osmanlılık fikri, 1839-1876 yılları arasında Tanzimat dönemini temsil eden bir politika olduğu yönündedir. Akçura'ya göre bu politikanın amacı; Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı milletleri birbiri içinde kaynaştırarak tek bir Osmanlı milleti yaratmaktır. Bu düşünce çerçevesinde Müslüman ile gayrimüslim ahaliye, aynı siyasi hakları tanıyarak birtakım vazifeler yüklemenin yanında, bunlar için düşünce ve din özgürlüğü tanıyarak din ve soy ihtilafına rağmen Osmanlı ahalisini birbirine yaklaştırmak istenmiştir. Akçura, bu politikayı "mahalli ve dâhilî bir mesele" olarak değerlendirmiş, ideal bir düşünce olarak görmemiştir. Akçura'ya göre; Osmanlı'nın iç sorunu olarak kaldığı müddetçe farklı milletlerle ilgili meselelerin ele alınarak çözüme kavuşma ihtimali hayli yüksektir. Bu bağlamda Akçura, Ermeni ve Arapların taleplerinin karşılanması konusunu ele alırken Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak kalması gerektiğinin önemle altını çizmiştir.⁴⁰ Çünkü Akçura'ya göre; Osmanlı Devleti'nin bekasını sağlayan çoğunluğu Müslüman ve önemli kısmı Türk olan unsurlardır. Hâlbuki "Osmanlı milleti yaratmak siyaseti"nin bir sonucu olarak ortaya çıkan Osmanlılık düşüncesi, İmparatorluk sınırı dışında yaşayan Türkleri ve Müslümanları doğrudan ilgilendirmemekteydi. Bu yüzden Akçura, Osmanlılık düşüncesinin dönemin şartları gereği doğduğunu ileri sürmüştür. Fakat söz konusu dönemde, soy ve ırktan ziyade Fransızlar tarafından ortaya konulan vicdani isteğe dayalı bir milliyet prensibinin de ortaya çıktığını göz ardı etmemiştir.⁴¹

Modern dünyada yaşama imkânına sahip bir Türkiye kurma ideali çerçevesinde, milleti çağın gereklerine göre yetiştirme hususunda Atatürk'ü destekleyenler arasında Akçura da bulunmaktaydı. Bu süreçte Akçura'nın üzerinde önemli durduğu konuların başında Türkiye'nin kalkınması meselesi gelmektedir. Akçura, yeni Türkiye'nin sağlam ekonomik temellere dayanması için köylünün durumunun iyileştirilmesi yanında hem milliyetçi hem de aydın nesiller yetiştirmek gerektiğini savunmuştur.⁴² Akçura, bu konudaki düşüncelerini dile getirirken Osmanlı Devleti'nin kapitalist Avrupalı devletler tarafından nasıl baskı altında tutulduğunu ve Türk esnaf ve köylüsünün kapitülasyonlarla nasıl yıkıntıya uğratıldığını yakından takip etmiştir. Bu durum karşısında gerekli tedbirlerin alınmasını ve milli iktisat politikasının derhal takip edilmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır. I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllarda kurduğu Milli Türk Fırkası'nın iktisadi programını oluştururken dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak devletçilikten yana olduğunu açıkça göstermiştir. Akçura, ulusçu ve halkçı yönünün daha ağır bastığı bu iktisadi görüşünü, TBMM'deki bütçe görüşmeleri sırasında yapmış olduğu konuşmalarla sık sık gündeme getirmiştir. Bu konuşmaların birinde tasarruf tedbirlerinin önemine vurgu yapan Akçura, önceliğin halkın ihtiyaçlarına öncelik verilmesini, lüzumsuz masraflardan kaçınılması gerektiğini sık sık dile getirmiştir.⁴³

Akçura'nın iktisadi konulardaki devletçi tutumu nedeniyle sosyalist düşünceye yakın durduğuna dair birtakım fikirler ileri sürülmüştür. Liberal olmakla birlikte sosyalist iktisadi doktrinlere daha yakın durmuş olmasını farklı yönere çekmek isteyenler, Akçura'yı sosyalist fikre sahip biri gibi gösterme gayreti içerisine girmişlerdir. Bunlardan Niyazi Berkes, Sosyoloji Konferanslarında çıkan bir yazısında, Akçura'yı Mustafa Suphi'lerin safında gösterme yanlışlığına düşmüştür. İsmail Gaspralı ve Ziya Gökalp gibi milliyetçi önderlerin sosyalizm hakkında tenkitçi bir bakış açısına sahip olmasa da Akçura, liberalizmin kötülüklerini ve Osmanlı Devleti'ne yönelik Avrupa'da oynanan oyunları iyi bilmesine rağmen sosyalist olmamıştır. Akçura, en büyük sosyal gerçek olarak sınıf değil, milliyeti öne çıkarmıştır. Yaşamı boyunca milliyetçilik ve halkçılık fikirlerini gönülden savunmuş olan Akçura, Türklüğün her bakımdan kurtuluş çaresinin milliyetçilikle daha doğrusu Türkçülükle mümkün olabileceğine inanmış ve bunu savunmuştur.⁴⁴

2. Yusuf Akçura'da Tarihçilik

Yusuf Akçura'nın bir mütefekkir olarak yetişmesinde ve tarihçilik anlayışının oluşmasında çeşitli tesirlerin izlerini bulmak mümkündür. Her şeyden önce gençlik döneminde Nasirî, Mercanî, Barudî ve eniştesi olan İsmail Gaspralı gibi Türkçülerin eserlerini okumuş, ileri sürdükleri fikirlerin önemli kısmını benimsemiştir. Harbiye'de öğrencilik yıllarında Batılı pozitivistlere, özellikle Sosyal Darwinistlere ilgi duyduğu bilinmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi Paris'te Siyasi İlimler Mektebine devam ederken hocalarının da etkisiyle milliyetçilikle birlikte tarihe, iktisadi amillere ve halk psikolojisine ağırlık veren bir takım düşünceleri tanıma fırsatı bulmuştur. Bu düşüncelerin de etkisiyle Akçura'nın fikir yapısını belirleyen önemli vasıf, maddeciliktir. O, tarihi gelişmeleri

³⁹ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 33-34; Devlet, *agm*, s. 95.

⁴⁰ Georgen, *agm*, s. 44.

⁴¹ "Üç Tarz-ı Siyaset Üzerine Panel", Yönetici: Rıza Kardeş, Konuşmacılar: Bahaeddin Yediyıldız, Süleyman H. Bolay, Mehmet Saray, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu (11-12 Mart 1985)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, s. 64.

⁴² Temir, *age*, s. 64-65.

⁴³ Kat, *age*, s. 84-85, 91.

⁴⁴ Eröz, *agm*, s. 53-54.

YUSUF AKÇURA VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

izah ederken çoğunlukla iktisadi amillerin göz önünde tutulması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu düşüncüyü savunurken, hiçbir zaman Marksist olmamıştır. Marksizm konusunda ileri sürdüğü fikirlerden Akçura'nın bu düşünce içerisinde yer almadığı açıkça görülmektedir. Akçura'nın Marksizm konusunda ortaya koyduğu şu görüşleri, bunu doğrular niteliktedir: "*Marksın esas fikirleri, ...vetire-i tarihiyeyi sırf fikrin evlüsyonuyla izah eden nazariyenin noksanlarını göstermeğe yaradı. Lâkin Marksın iktisadi maddiyecilik nazariyesi de kendi kendine bütün vetire-i tarihiyeyi izah edememiştir; yani ilim halinde tarihin nazariye-i umumiyesi olarak kabul olunamaz*".⁴⁵

Bahsedildiği gibi Akçura'yı Marksist ve sosyalist düşünceye dâhil etmek isteyenler, Ziya Gökalp kadar sosyalizme karşı mesafeli olmamasından ve Bolşevik Devrimine karşı durmamış olmasından kaynaklandığı bilinmektedir. Bütün bunlar yanında Akçura'nın ekonomik sorunları ele alma tarzı ile milletleşmeyi sınıf esası temelinde izah etmiş olduğunu⁴⁶ söyleyerek sosyalizme yakın durmuş olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. Fakat bu türden ithamlarla Akçura'yı Marksizm'e veyahut sosyalizme dâhil etmek isteyenlerin Akçura'nın meselesinin daha çok siyasi yönüyle, Gökalp'in ise sosyal tarafıyla daha fazla ilgili olduğu gerçeğini göz ardı etmişlerdir. Akçura, meselelere daha çok bir tarihçi ve aynı zamanda siyaset bilimci olarak yaklaşmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin kuvvet kazanabilmesi için İslamcılık, Osmanlılık ve Türkçülük siyasetlerinden hangisinin daha yararlı olacağını tartışmaya açmış olması, Akçura'nın bu yönünün önemli bir yansımasıdır. Diğer taraftan Akçura'nın, "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eseri ile Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak", adlı eseri karşılaştırıldığında farklı şartların ürünü olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu bağlamda Akçura'yı harekete geçiren soru ile Gökalp'in cevabını aradığı soru, birbirinden farklı olduğunu ayrıca bilmek gerekir.⁴⁷ Ancak hiç şüphesiz Gökalp gibi Yusuf Akçura da fikirleriyle Atatürk'e tesir etmiş önemli mütefekkirlerden biridir. Özellikle Akçura'nın Orta Asya Türk tarihinin önemine dair düşünceleri, Türk milliyetçiliğinin esasları ve lâik tarih anlayışının oluşmasına dair ileri sürmüş olduğu fikirler, Atatürk için aydınlatıcı olmuştur.⁴⁸

Bu görüşlerine uygun olarak Akçura, Türklüğün coğrafyasında yaşayanları, dilbilimci, tarihçi ve hatta etnolog gözüyle bir bütün olarak ele alınmasının yararlı olacağını savunmuştur. Akçura'ya göre; dünyanın herhangi bir yerinde hangi siyasi sınırlar içerisinde olursa olsun her Türk topluluğunu araştırmak çok değerlidir. Akçura, yazdığı yazılarda buna yönelik düşüncelerini dile getirirken sosyoloji lisanıyla açıklamalar yapmaya özen göstermiştir. Konuyla ilgili olarak yazmış olduğu bir makalede Akçura, şu ifadelerle yer vermiştir: "*...Ferden, içtimaen yaşayan bir millet, kaybolmuş istiklâlini er geç bulup kazanacaktır. Bütün siyasî Türklük için Ba'sı ba'de'l-mevt (yeniden hayata kavuşma) haktır...*"⁴⁹

Akçura, ileri sürdüğü fikirlerle Türk tarih yazıcılığına önemli yenilikler getirmiştir. Her şeyden önce Şark Meselesinin temelinde iktisadi amillerin yattığını ilk fark edenlerden biri, Akçura olmuştur. Zira Sanayi İnkılâbı sonucunda Avrupalı devletler, ekonomik olarak güçlenmiş ve ürettikleri mamul malın satışı için pazar olarak gördükleri Osmanlı Devleti topraklarına yönelmişler ve bu toprakların paylaşılması hususunda aralarında rekabete girmişlerdir.⁵⁰ Bu yüzden iktisaden güçlü olmanın yolunu milliyetçilik fikrinde gören ve milliyetçilik fikrine kuvvetle sarılan Akçura, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Harbine girmesini Türkçülük fikrinin uyanması açısından bir dönüm noktası olarak görür. Savaşın sonunda Osmanlı'nın başına gelen felaketi, milliyetçilik düşüncesine atfetmek isteyen kesimlere; "*Osmanlı Türkleri bugün bu ağır harpten sonra kendini nasıl toplayabilir? Hanımlar, efendiler, ben zannediyorum ki gene Türklük esasatına, milliyete kat'i ve sarsılmaz bir iman ile yapışarak.*"⁵¹ diyerek, buna karşı çıkmış ve Türkçülük fikriyle alınan yenilgi arasında bağ kurmanın anlamsızlığına değinmiştir.

Diğer taraftan Akçura'nın I. Dünya Savaşı'nı uzun bir tarihi arka plan ile birlikte değerlendirmiş olması, hayli dikkat çekicidir. Savaşın ortaya çıkışını ve özellikle Osmanlı Devleti'nin savaşa girişini iki büyük cereyanla ele alarak izah etmiş olması önemlidir. Bunlardan birincisi, tarihi Türk-Slav mücadelesi; ikincisi ise, tarihi İslam âlemi-Hıristiyan âlemi mücadelesidir.⁵² Akçura, bu iki tarihi kavganın oluş biçimi ve durumu karşısında dönemin hâkim ideolojilerinden hem Turancılık ve onun parçası olan Türk dünyasına hem de İttihâd-ı İslam siyasetinin unsurları olan İslam âlemine seslenerek birlikte hareket etmelerinin önemine değinmiştir. Bu

⁴⁵ Kuran, *agm*, s. 46-47.

⁴⁶ Mehmet Kaan Çalen, *Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2018, s. 155.

⁴⁷ Çalen, *age*, s. 25.

⁴⁸ Kuran, *agm*, s. 49.

⁴⁹ Akçura, "Türklük", *Salname-i Servet-i Fünûn*, 3 Şubat 1327, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık, 1328/1912, s. 196; Temir, *age*, s. 69.

⁵⁰ Kuran, *agm*, s. 47-48.

⁵¹ Enver Ziya Karal, *Tarih Notları*, Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar I, Ülkü basımevi, İstanbul 1941, s. 103.

⁵² Akçura, İslam dünyasının hemen hemen bütün yerinde Müslümanlar için en temel gücün ve tayin edici kimliğin İslamiyet olduğu düşüncesindeydi. Bundan dolayı Akçura, Osmanlı Devleti yönetimindeki Müslümanların Osmanlı milletiyle karşılaştırıldığında daha sıkı bir şekilde halifelik bağıyla birleşeceğini ve bu birleşmeden büyük bir topluluğun vücuda gelebileceğine inanmıştır. Çalen, *age*, s. 17, 114.

bağlamda her iki mücadelenin veya kavganın bir parçası olarak Türklerin yekvücut olarak seferber olmasını ve Rus ilerleyişi karşısında birlikte hareket edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵³

Çok yönlü bir aydın olan Akçura, ilmi çalışmalarının temelini tarih oluşturmuştur. Tarihten ders alınması gerektiğini savunan ve fikirlerini bu doğrultuda açıklamaktan geri durmayan Akçura, “*tarih tarih içindir*” anlayışına daha doğrusu tarihi ideal bir hakikati bulmak içindir, ilkesini kabul etmemiştir.⁵⁴ Akçura, tarihçilik ve Türk tarihi konularında ortaya koyduğu yeni düşüncelerle kuvvetli bir tarihçi olmanın yanında sosyolojik bilgi hazinesine sahip olduğunu yazdığı eserlerinde göstermiştir. Tarih ilmini içtimai ilimlerin kaynağı olarak gören Akçura, eserlerinde tarih ile sosyolojiyi birlikte kullanmaya özen göstermiştir. Akçura’nın bu yönü, Türk tarihi konusunda vermiş olduğu eserlerinde de açıkça görülmektedir.⁵⁵ Birinci Türk Tarih Kongresinde yaptığı konuşmada Akçura, tarih ve millet konusuna değinirken tarihin sosyoloji ilmiyle olan bağına vurgu yapmayı ihmal etmemiştir. Akçura, Tarih Kongresinde yaptığı konuşmasının sonuç bölümünde tarihi soyut bir ilim olarak görmemiştir. Aynı konuşmasında tarih ilmini hayatın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendiren Akçura, kavimlerin, milletlerin varlıklarını korumada ve kuvvetlerini ortaya çıkarmada tarihe büyük ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir.⁵⁶ Akçura, tarihten istifade edilemez diyenlere karşı verdiği cevapta ise; “*Tarihi hayatta kendisinden istifade edilemeyen bazı mücerret hakikatleri öğrenmek için tetkik etmiyoruz. Tarih mensup olduğumuz cemiyeti beşeriyenin muayyen zaman ve mekânda menfaatini temin edecek malûmat, fikir ve his verebileceği cihetle ehemmiyetlidir*” diyerek, milliyetçiliği tarihten öğrenen ve tarihle yapılmasına taraftar olduğunu açıkça göstermiş oluyordu.⁵⁷

Tarihçiliğin önemli bir diğer meselesinin de Türk tarihinin özellikle Türk görüşü doğrultusunda yazılması ve okutulması işi olduğunu ileri süren Akçura, bunun nasıl olabileceğine dair önemli ipuçlarını, 1911 yılından itibaren yazdığı makalelerde vurgulamaya çalışmıştır. Konuyla ilgili olarak yayınladığı bir makalesinde Akçura; kendi ırk ve kavmimize yabancıların gözümüze taktığı gözlükle bakılmasından yakınmıştır. Türklerin kendi tarihlerini, olduğu gibi görmek isterlerse öncelikle yabancıların taktığı gözlükten bir an önce kurtulmak gerektiğinin altını çizmiştir. Bu sayede, atalarımızın bıraktığı eser ve vesikaları bizzat araştırma ve hüküm verme imkânına kavuşacağımızı önemle vurgulamıştır.⁵⁸ Gerek Tarih Kurultayında ve gerekse diğer konferanslarında tarihin nasıl yazıldığını izah ederken Akçura, Türk ırkının eski çağlardan itibaren medeniyet kurduğu fikrini, ileri sürmüştür. Ancak bu fikirleri savunurken Akçura, Türk medeniyetinin görmezden gelindiğini dile getirerek Samilerin ve Arî unvanına sahip olduklarını iddia eden veya bu unvanı yalnız kendilerine hasreden Fürslerin ve Avrupalıların bu medeniyetin üstünü örtme gayreti içerisinde olmasından yakınmıştır. Bu türden düşüncelerin önüne geçmenin yolunun ise, milli tarih bilincinin oluşmasından geçtiğini önemle vurgulamıştır. Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresindeki konuşmasında da bu konu üzerine hayli fazla durmuş ve eski Türk kavimlerinin birkaç yüz yıldan beri tekâmül ve terakki edememe durumunun araştırılması ve bir sonuca bağlanması gerektiğini savunmuştur.⁵⁹

Akçura, Avrupalıların yanlı ve aynı zamanda Batı’nın kendi tahayyülünde ortaya attığı Oryantalist bakış açısına karşı Türk tarihini ele alırken öncelikle Türk’ün tarifini yaparak Türk tarihini belli bir çatıda toplamayı uygun bulmuştur. Akçura, Türk’ü tarif ederken; “*...Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filocya ve tarih ilimleriyle ilgilenenlerin bazen “Türk-Tatar”, bazen “Türk-Tatar-Moğol” diye bahsettikleri bir ırktan gelme, adetleri dilleri birbirine pek yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin bütünü murad ediyoruz...*”⁶⁰ diyerek, Türklerin ve onların kültürlerinin dünyanın birçok coğrafyasına yayıldığından bahsetmiştir. Akçura, bu tarifi yaparken ırk üzerinden bir Türk milliyeti husule getirmenin yeni bir fikir olduğu görüşüne de yer vermiştir. Bu fikrin, ne Osmanlı Devleti’nde ne de şimdiye kadar gelip geçen diğer Türk devletlerinde görüldüğüne dair önemli bir emareye rastlamadığını önemle vurgulamıştır. Bu konuda Akçura, müverrih Léon Cahun’un görüşlerine üstü kapalı olarak şu cümlelerle karşı çıkmıştır: “*...Cengiz ve Moğolların tarafını tutan müverrih Leon Kahon, o büyük Türk hanının bütün Türkleri birleştirmek gibi yüce bir maksatla Asya’yı baştanbaşa fethettiğini yazıyorsa da, bu iddiasının tarihçe tamamen tevsik edildiği hakkında bir şey diyemem...*”⁶¹

Bu sözlerle Akçura, Moğollar ve Cengiz Han konusuna ayrı bir parantez açmış, bazen örtük ve satır aralarında, bazen ise açık bir şekilde Cengiz Han’a önemli vasıflar yüklemiştir. Bu düşüncesine uygun olarak

⁵³ Çalen, *age*, s. 114-115.

⁵⁴ Temir, *age*, s. 65.

⁵⁵ Eröz, *age*, s. 51.

⁵⁶ Akçura, “Tarih Yazmak ve Okutmak Usullerine Dair”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, (Konferanslar Müzakere Zabıtları)*, T.C Maarif Vekâleti, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1932, s. 605.

⁵⁷ Karal, *age*, s. 105.

⁵⁸ Temir, *age*, s. 65.

⁵⁹ “T.T.T Cemiyeti Reisi Akçuraoğlu Yusuf Beyefendinin Nutku”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, (Konferanslar Müzakere Zabıtları)*, T.C Maarif Vekâleti, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1932, s. 617; Karal, *age*, s. 105.

⁶⁰ Akçura, *Türkçülük (Türkçülüğün Tarihi Gelişimi)*, Türk Kültür Yayını, Özdemir Basımevi 1978, s. 33-34.

⁶¹ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 23.

YUSUF AKÇURA VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Akçura, Cengiz Han'ı sadece dünyanın en büyük fatihi olarak değil, aynı zamanda insanlık tarihinin de en büyük dehalarından biri mevkiine yükseltmiştir. Bu bağlamda Akçura, Cengiz Han'ı ele alırken adeta “*modern bir ulus-devlet kurucusu, laik, demokrat, hukuka bağlı, milliyetçi bir devlet başkanı*” gibi görmüştür.⁶² Akçura, bu düşünceye uygun olarak Türk tarihini 4 devreye ayırırken Moğol ve Cengiz Han'ı ön plana çıkarmıştır. İslamiyet'in kabulü ile başlaya devirlerin taksimine karşı çıkan Akçura, Türk tarihini şu şekilde tarihi devirlere ayırmanın daha uygun olacağı görüşündedir: Eski dönem (Moğol istilasına kadar Türk medeniyetleri), Orta dönem (Cengiz İmparatorluğunda birleşen Türkler), Yeni dönem (Cengiz İmparatorluğunun dağılmasından doğan devletler) ve Asri dönem (Türklerin milli uyanışlarının gerçekleştiği dönem).⁶³ Türk Yurdunda neşrettiği Cengiz Han vb. yazılarından dolayı bazı kesimler, Akçura'ya yönelik ağır eleştirilerde bulunmuşlar ve fikirlerine karşı çıkmışlardır.⁶⁴

Akçura'nın tarihe olan yaklaşımı, din ve haneden ağırlıklı tarih anlayışına karşı bir tepki olarak yorumlamak mümkündür. Zira II. Meşrutiyetten sonra tarihe millilik vasfı kazandırma hususunda gayret sarf eden Akçura, tarih biliminin modern usul ve yöntemlerle incelemenin daha faydalı olacağına inanmış; aksi durumda tarihçiliğin tercümanlık veya vakanüvislikten öteye geçemeyeceğini savunmuştur. Bu konuda Akçura, okutulmakta olan Osmanlı ve Türk tarihi kitaplarının çoğunun, dünya tarihi kitaplarının ise tamamının skolâstik bir tarzda ele alındığını ileri sürmüştür. Akçura, Fransız etkisinin oldukça fazla görüldüğü bu kitaplarda Türkiye'nin ve Avrupa'nın durumundan ziyade, Fransa'nın durumunu tahlil etmeye yarayacak şekilde konuların ele alınmasından hayli rahatsızlık duymuştur. Bu konuda, araştırmacı ve eleştirel bir bakış açısının yer almamasından yakınmıştır.⁶⁵ Millilik vasfından giderek uzaklaştığı ve yabancıların etkisinin giderek arttığını söyleyen Akçura, tarih yazımı konusunda eleştiri oklarını şu şekilde yönelterek bu konunun çözümüne dair cevap bulmaya çalışmıştır: “*Kendimize, kavmimize, ırkımıza yabancıların gözümüze taktığı gözlikle bakıyoruz. Eğer Türkleri, Türklerin mazisini olduğu gibi görmek istersek, yabancıların taktığı gözlüğü kırıp atarak, vakaya, öz Türk gözümüzle bakmalıyız; yani babalarımızın bıraktığı eser ve vesikalari bizzat tetkik ile ona göre bir hüküm vermeye çalışmalıyız*”.⁶⁶

Akçura'nın tarihe milli açıdan bakışı, hayli ses getirmiştir. Akçura, bir yazısında; “*Bir Şark meselesi mutasavver midir? Eğer vakialara garptan bakılırsa, bir Şark meselesi mevcut olabilir; fakat vakialarda bizim taraftan, şarktan bakılırsa, bir Şark meselesi değil, bir Garp meselesi vardır. Bu mesele o suretle telâkki ve tedkik edilmek icab eder*”.⁶⁷ diyerek, tarihi meselelerin tetkikinde milli bakışın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Zaten Akçura, yayınladığı makalelerin birçoğunda tarihe bu açıdan bakmaya özen göstermiş ve birçok tarihe bu yönde yol gösterici olmuştur. Osman Turan ve İbrahim Kafesoğlu gibi milliyetçi tarihçiler, çoğunlukla Akçura'nın fikir ve eserlerinden etkilenmiş ve çalışmalarında sıklıkla Akçura'nın eserlerini kullanmaya özen göstermişlerdir.⁶⁸

Akçura, TBMM'ye katıldığı günden itibaren ilk ele aldığı konuların başında tarih eğitimi ve öğretimi konusu gelmektedir. Tarih eğitiminin gelecekte vatandaşların yetişmesi açısından çok önemli olduğunu birçok defa Meclis gündemine taşıyan Akçura, bununla ilgili olarak Meclise ilkokul ile ortaokullarda okutulmakta olan tarih dersi müfredatının devletin yeni politikasına uygun olup olmadığına dair bir soru önergesi vermiştir.⁶⁹ Konuyla ilgili olarak Mecliste yaptığı bir konuşmada Maarif Vekâletine tarih eğitimi ve ders kitaplarıyla ilgili çeşitli sorular yönelten Akçura, yapılan çalışmaların yetersizliğinden dolayı duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Mecliste yapmış olduğu konuşmada Akçura, şu hususlara dikkat çekmiştir: “*...Fakat irşadın en mühim kısmı bilhassa gençlere yapılan tenvirat kısmıdır ki, talim ve terbiye kısımlarını ihtiva etmek itibariyle müstakbel vatandaşları ihzar eden ve mekteplerde en ziyade vatandaş yetiştirmek için müessir olan derslerden birisi de tarihtir... Cumhuriyet ruhu, mekteplerimize sokulmuş mudur? Bunu sormak için buyurdıkları gibi tarih ile beraber terbiyeye müessir olan kitaplar lazımdır...*”⁷⁰

Bu konuşmasıyla Akçura, Cumhuriyet rejimi ve idealine uygun bir tarih eğitiminin nasıl verilmesi gerektiğinin de altını çizmiştir. Akçura, bir başka açıklamasında ise; Cumhuriyet yıllarında, Osmanlı devrinden kalma tarih kitaplarının hemen kaldırılması veya değiştirilmesinin mümkün olmadığını belirterek tarih programının çabuk yapıldığı halde ona uygun kitapların hızlı bir şekilde yayınlanmadığını dile getirmiştir.⁷¹

⁶² Çalen, *age*, s. 131.

⁶³ Kat, *age*, s. 104-105.

⁶⁴ Yüce, *agm*, s. 228.

⁶⁵ Kat, *age*, s. 105, 108.

⁶⁶ Kat, *age*, s. 105.

⁶⁷ Kuran, *agm*, s. 48.

⁶⁸ Kuran, *agm*, s. 48-49.

⁶⁹ BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi) *Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü*, 030.10/ 6.32.21/ 12.11.1923.

⁷⁰ TBMM *Zabıt Ceridesi*, C. 3, Devre: 2, İctima: 56, 21.11.1339/1923, s. 497-498.

⁷¹ Kat, *age*, s. 108-109.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, batılılaşma süreciyle birlikte siyasi ve fikri sahada önemli değişimlerin yaşandığı bir döneme girmiştir. Edebiyat ve dil alanlarında görülen ve tespit olunan Türkçülük cereyanı, Osmanlı aydınları arasında kısa sürede etkisini göstererek tarih, etnoloji gibi sahalarda da görülmeye başlamıştır. Gerçekten de 1869 yılından itibaren Türklerin dili ve tarihine olan ilgi, giderek artmış ve bununla ilgili eserler verilmiştir. Avrupa’da dillerin kökeni üzerine yapılan çalışmaların sonucu olarak Turanî menşeli dilin, yani Türk dilinin araştırılmasına yönelik ilgiyi artırmıştır. Avrupa’daki dil çalışmalarının etkisiyle Osmanlı aydınları, Türk dili ve Türk tarihinin kökenlerine dair araştırmalar yapmaya ve bunun sonucu olarak eserler kaleme almaya başlamıştır. Osmanlı aydınlarından Mustafa Celaleddin Paşa, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki gibi siyasi oluşumlardan daha önce fikir ve yazılarıyla Türkçülüğü savunmuştur. Celaleddin Paşa, Fransız, Alman, Rus ve Leh kaynaklarına dayandırarak kaleme almış olduğu Eski ve Modern Türkler adlı eseriyle Türklerin tarihteki önemlerinden bahsederken insanlığın medeni yükselişinde yaptıkları etkileri ispata çalışmıştır. Ayrıca Avrupa’da, Türkoloji alanında yapılan çalışmaların da etkisiyle Osmanlı aydınları arasında milliyet duygusu giderek güçlenmiştir. Vakanüvis tarihçilik anlayışından ulus-devlet anlayışına uygun tarihçilik anlayışına geçiş, bu dönemden itibaren başlamıştır. Bu ortamda Türkçülük, siyasi bir hüviyet kazanmaya başlamış ve Türkleri bir araya getirmenin önemli ideolojisi haline gelmiştir. Yusuf Akçura, işte bu ortamda İstanbul’a gelmiş ve Türkçülük düşüncesi, bu sahada gelişme imkânına kavuşmuştur. Dolayısıyla II. Meşrutiyet’e kadar alttan alta ve giderek yaygınlık kazanan Türkçü-milliyetçi hareketler, Akçura sayesinde vücut bulmuştur.

Pantürkizm’in babası olarak tanınan Yusuf Akçura, ileri sürdüğü fikirlerle modern ulus-devlet anlayışına yeni bir soluk getirmiş olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Zira Osmanlı Devleti’nin işgaliyle birlikte başlayan bağımsızlık mücadelesi ve ardından yeni bir ulus-devlet meydana getirme sürecinde, Akçura’nın fikirleri oldukça değerli hale gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin içerisinde bulunduğu siyasi süreci çok iyi takip eden ve zamanın koşulları ve imkânlarına göre kurtuluş reçetesi sunan Akçura, aynı zamanda modern ulusu meydana getiren unsurları iyi tahlil etmiş ve bunu, eserlerine de yansıtmıştır. Modern ulusu tanımlarken ırk, millet, milliyetçilik konularına değinen ve bunları sosyolojik ve aynı zamanda pozitivist bir düşünce çerçevesinde ele alan Akçura, fikirleriyle Türk tarihçiliğine önemli ölçüde yön vermiştir. Akçura, tarihi olayları izah ederken iktisadi ve sosyal yönleriyle birlikte ele almaya özen göstermiştir. Bunun yanında Akçura’nın tarihçilik anlayışına bakıldığında, milliyetçi bir ulus zihniyeti oluşturma isteğinin yanında halkçı bir yapı oluşturma gayreti içerisinde yer aldığı açıkça görülür. Bütün Türkler ile kurumların tam bir ahenk içerisinde yürümesi gerektiğine inanan Akçura, birleştiricilik ve milli beraberlikle hedefe ulaşmada tarih ilminin çok önemli rol oynadığına inanmış ve bu doğrultuda çalışmalarda bulunmuştur. Onun ileri sürdüğü fikirler ve ortaya koyduğu yeni metot sayesinde Türk tarihçilik anlayışında önemli bir değişim yanında önemli gelişme de göstermiştir. Bu bağlamda, eleştirel ve aynı zamanda sentezci bir yaklaşımla tarihçiliği ele alan Akçura’nın fikirleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet ideolojisini yansıtmalarının yanında Türk Tarih Tezinin oluşmasına kaynaklık etmiştir.

Sonuç itibarıyla Akçura, gerek siyasi hayatı boyunca gerekse akademik yaşamı boyunca tarih ilmine ve tarih eğitimine önem vermiş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin inşa sürecinde gelecek nesillerin tarih eğitimiyle milli bilince kavuşabileceğine inanmıştır. Akçura’nın ortaya koymuş olduğu fikirler, Türk tarihine milli bir kimlik kazandırması yanında genç nesillere yeni bir yaşam aşılması bakımından da önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü*, 030.10/6.32.21/12.11.1923.

2. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, Devre: 2, İçtima: 56, 21.11.1339/1923.

3. Telif Eserler

“T.T.T Cemiyeti Reisi Akçuraoğlu Yusuf Beyefendinin Nutku”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, (Konferanslar Müzakere Zabıtları)*, T.C Maarif Vekâleti, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1932, ss.616-619.

“Üç Tarz-ı Siyaset Üzerine Panel”, Yönetici: Rıza Kardeş, Konuşmacılar: Bahaeddin Yediyıldız, Süleyman H. Bolay, Mehmet Saray, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu (11-12 Mart 1985)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, ss.61-96.

YUSUF AKÇURA VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AKÇURA, Yusuf, “Tarih Yazmak ve Okutmak Usullerine Dair”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, (Konferanslar Müzakere Zabıtları)*, T.C Maarif Vekâleti, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1932, ss.577-607.

AKÇURA, Yusuf, “Türklük”, *Salname-i Servet-i Fünûn*, 3 Şubat 1327, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık, İstanbul 1328/1912, ss.187-196.

AKÇURA, Yusuf, *Hatıralarım*, haz. Erdoğan Mura, Hece Yayınları, 2. Basım, Ankara 2012.

AKÇURA, Yusuf, *Türkçülük (Türkçülüğün Tarihi Gelişimi)*, Türk Kültür Yayıncı, Özdemir Basımevi, İstanbul 1978.

AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976.

AKÇURA, Yusuf, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri-1928 Yılı Yazıları-*, haz. Nejat Sefercioğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1981.

AKÜN, Ömer Faruk, “Ahmet Vefik Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1989, ss.143-157.

BERKTAY, Halil, “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”, *Toplum ve Bilim*, S. 54-55, (Yaz-Güz 1991), ss.19-45.

BEYDİLLİ, Kemal, “Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, 2010, ss.89-92

BİLGİN, A. Azmi, “Thomsen Vilhelm (1842-1927)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2012, ss.84-85.

CAHUN, Léon, *Fransa’da Arı Dillere Tekaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turanî Menşei*, çev. Ruşen Eşref, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1930.

COPEAUX, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Tezine*, çev. Ali Berktay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2000.

ÇALEN, Mehmet Kaan, *Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2018.

ÇINAR, Metin, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013.

DEVLET, Nadir, “Yusuf Akçura’nın Hayatı (1876-1935)”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Yıl 1986’dan Ayır basım, İstanbul 1987, ss.89-103.

ERÖZ, Mehmet, “Yusuf Akçura’nın Sosyal ve İktisadi Görüşleri”, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu (11-12 Mart 1985)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, ss.51-58.

GEORGEN, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986.

KARAL, Enver Ziya, *Tarih Notları*, Osmanlı ve Avrupa Tarihine Dair Yayınlar I, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1941.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

KAT, Gürhan, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2010.

KOŞAY, Hamit Zübeyr, “Yusuf Akçura”, *Belleten*, C. 41, S. 162, ss.389-400.

KURAN, Ercümen, “Yusuf Akçura’nın Tarihçiliği”, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu 11-12 Mart 1985*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, ss.45-49.

TEMİR, Ahmet, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası, Ankara 1987.

UÇMAN, Abdullah, “Ali Suavi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1989, ss.445-448.

UÇMAN, Abdullah, “Şemseddin Sâmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2010, ss.519-523.

YÜCE, Nuri, “Akçura Yusuf (1876-1935)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1989, ss.228-29.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>